

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВЕКСЕЛІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Грудницька С.М., Інститут економіко-правових досліджень НАН України
Ємельянов А.С., Інститут економіко-правових досліджень НАН України

Вексель, як один із фінансових інструментів, за своєю юридичною природою є особливим видом цінних паперів, який опосередковує цілу низку різноманітних відносин у сфері господарювання. Традиційно він опосередковує кредитно-грошові відносини у сфері господарювання і може бути використаний як додаткове джерело коштів для інвестування капіталу. Він передбачає фіксований характер платежу і обертається на вторинному ринку, опосередковуючи розрахунки. Він використовується також як привабливий засіб інвестування коштів. В умовах фінансової нестабільності в період скорочення інвестицій та кредитування вексель може використовуватися як засіб відстрочки платежу, забезпечуючи збереження договірних зв'язків між суб'єктами господарювання. Використання вексельних форм розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності слугує утриманню валюти в Україні. Розширення вексельного обігу створює альтернативу банківському кредитуванню, що в умовах дефіциту обігових коштів у підприємницьких структурах здатне конструктивно впливати на рівень банківських ставок, що вкрай важливо для економіки України, в якій ставка банківського кредитування сягає 39 відсотків, в той час як у західних країнах вона становить 1-2 відсотки. В умовах поточного моменту, коли банківське кредитування фактично не здійснюється, розвиток обігу векселів у сфері господарювання набуває надзвичайної актуальності також з токи зору економічної безпеки.

Період, що минув з моменту переходу на ринкові умови господарювання, позначений розвитком різноманітних способів кредитування та форм безготівкових розрахунків, серед яких окреме місце зайняв вексель. Векселі набули досить широкого розповсюдження, про що свідчить у тому числі судова практика вирішення спорів. Лише у господарському суді Донецької області у 2008 році розглянуто 20 спорів майнового характеру, пов'язаних з обігом цінних паперів, у тому числі з обігом векселів 18 спорів, заявлено до стягнення 43,4 млн. грн., стягнуто 42,8 млн. грн..

На сьогодні законодавство України про обіг векселів складається із Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції, та із Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів, Закону України “Про цінні папери і фондовий ринок”, Закону України “Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі”, Закону України “Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі”, Закону України “Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів”, Закону “Про обіг векселів в Україні” та інших прийнятих згідно з ними актів законодавства України. Вексельне законодавство України ще не сформовано у кінцевому вигляді, й тому залишається ще чимало колізійних та невирішених питань, що призводить до протирічливої судової практики. Спробу кодифікації обширного малоузгодженого вексельного законодавства здійснено у Господарському кодексі України, однак низка проблемних питань з правового регулювання обігу векселів у сфері господарювання

залишається невирішеними і вимагає подальшої кодифікації. Правові норми щодо вексельного обігу містяться також у Цивільному кодексі України, а правозастосування на його основі часто виявляється невинуватим і вимагає коректування шляхом кодифікації норм вексельного права у ГК.

Питання вексельного обігу було предметом дослідження, починаючи з XIX століття, у працях багатьох вчених - представників юридичної та економічної науки: Бараца С.[1], Гордона В.[2], Демківського А.В. [3], Єфімова О.М. [4], Кузнецової Н.С. [5], Мігуса І.П. [6], Мороз Ю.Н. [7], Подцерковного О.А. [8], Рукавишникової І.В. [9], Цитовича Щ[10] та цілої низки інших авторів, зусиллями яких розроблено багато питань правового регулювання обігу векселів. Проте комплексного, системного, з позицій господарського-правового підходу, дослідження сучасних проблем правового регулювання обігу векселів ще не проводилося. Окрім того, як свідчить аналіз практики, залишається багато питань, що потребують подальшого опрацювання.

Метою цієї праці є визначення шляхів удосконалення правового регулювання обігу векселів у сфері господарювання на основі комплексного, системного аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства та практики його застосування.

Генезис світової практики правового регулювання обігу векселів як різновиду грошового кредитного зобов'язання у сфері господарювання має багатовікову історію.

Перший період, який прийнято називати італійським, а змістовно може бути позначено як період банкірського вексельного права, характеризується використанням векселя у торгівельних відносинах за участі італійських банкірів (мін'ял), які здійснювали обмін і переказ грошей, виступаючи в якості векселедавців, векселеотримувачів, платників, або в декількох з цих ролей. В цей період сформувалась практика виготовлення векселів в умовах єдиної банкірської техніки. Спочатку вексель мав характер переказного боргового документа, який містив доручення представнику у іншому місці або іншому банкіру про сплату певної суми грошей, пізніше став використовуватись як борговий документ у кредитних відносинах між негодіантами і банкірами, а також як розрахунковий документ у відносинах між негодіантами при посередництві банкірів.

У другий період - французький період або період купецького вексельного права - вексель став використовуватись у відносинах між купцями як знаряддя торговельного кредиту, вексельне право збагатилось інститутом індосаменту, а вексель як борговий документ набув обігового характеру та став активно використовуватись у розрахунках. В цей період відбулася кодифікація звичаєвого вексельного права, яка знайшла найбільш повне вираження в Комерційному кодексі Франції 1808 р. На цьому етапі сформувалось значення векселя як обігового розрахункового документа. Гарантією інтересів векселедавця, індосантів та інших учасників вексельного обігу є солідарна відповідальність.

Третій період промислового права (німецький період) характеризується становленням практики використання векселів у започаткованій в той час промисловій сфері господарювання. Вексель цього періоду сформувався як фондовий інструмент, що опосередковує суспільні відносини з фінансування промислового виробництва. Він, на відміну від попередніх періодів, є формальним актом, відірваним від матеріальних відносин, на основі яких він виник. Втрачають будь-яке значення ті відносини, на основі яких він був виданий. Це письмове документоване грошове зобов'язання, що передбачає швидкість та строгість стягнення, яку можна надати будь-якому документу, позначивши його як вексель. Обіг векселів передбачає їх вільне пересування на фондовому ринку, виокремлюється категорія безоборотного індосаменту. Загальнонімецький вексельний статут 1847 р. став моделлю, з якої копіювалися сучасні йому вексельні статuti в інших країнах.

Спочатку відносини між учасниками вексельного обігу, що виникають на підставі безоборотного індосаменту при укладанні договорів купівлі-продажу векселів тощо,

регулюються цивільним та господарським законодавством, де останнє розглядається як спеціальне по відношенню до першого (у рамках концепції дуалізму приватного права). У ХХ¹. столітті необхідність державного регулювання економіки, у тому числі щодо обігу векселів - державного регулювання фондового ринку призвело до формування господарського права як самостійної галузі права, а вексельного права - як його підгалузі. Цей період став *четвертим* періодом розвитку вексельного права. Він характеризується також уніфікацією вексельного законодавства на міжнародному рівні (Женевські конвенції 1930 р.) з їх імплементацією в країнах континентального права. Вексель набуває двох альтернативних значень, які можуть проявлятися в тій або іншій вексельній операції - він може використовуватися як обіговий розрахунковий документ за умови солідарної відповідальності учасників вексельного обігу, а може набувати ознак фондового цінного паперу - фіктивного майна, що є самостійним видом товару і обертається на ринку на підставі договорів купівлі-продажу та безоборотного індосаменту. Отже, отже сучасний період розвитку вексельного права може бути позначено як міжнародний період або період уніфікованого фінансово-промислового вексельного права як підгалузі самостійного господарського права.

Аналіз особливостей становлення вексельного законодавства в незалежній Україні свідчить про складнощі цього процесу та його незавершеність на даний момент. Практиці не достає однозначного вирішення питань щодо ієрархії основних законів, що регулюють вексельний обіг в Україні.

Насамперед, це стосується співвідношення законоположень Женевських конвенцій та національного вексельного законодавства. У судовій практиці сформувався декілька підходів до вирішення питання, з якої дати до спірних відносин застосовуються норми Конвенції. В одних випадках посилаються на Закон України від 06.09.1999 р. «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі» та вважають, що Конвенції застосовуються з 6 січня 2000 року, тобто з дати, зазначеної у повідомленні Міністерства іноземних справ України про вступ Конвенцій у силу для України. В іншому разі наголошується, що це протирічить Ратифікаційній грамоті про приєднання СРСР з 25.11.1936 р. до Женевських конвенцій 1930 року, Закону України «Про правонаступництво України, постанові Верховної Ради України від 17.06.1992 р. «Про застосування векселів у господарському обігу України» і статті 78 Уніфікованого закону про переказні векселі і прості векселі.

Виправданою уявляється остання позиція. Так, згідно ст.7 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року Україна є правонаступником по міжнародних договорах СРСР, що не суперечать Конституції та інтересам України. Суперечність міжнародних договорів Конституції та інтересам України, у разі наявності, потребує нормативного підтвердження, а міжнародний договір денонсації в установленому порядку. Оскільки відповідних рішень не приймалося, а прийняття Закону України від 06.09.1999 р. «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року...» лише підтвердили відповідність Конвенцій інтересам України, їх слід вважати такими, що діяли на території України і до прийняття останнього.

Інша група практичних проблем стосується співвідношення положень Закону України 05.04.2001 р. «Про обіг векселів в Україні» і Уніфікованого закону. Найбільш болісною стала практика застосування ст.4 Закону «Про обіг векселів в Україні», що встановила заборону видавати векселі інакше, ніж для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Відповідна норма містилася і в Правилах виготовлення і використання вексельних бланків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 10.09.1992 р. № 528. Тільки останнім часом судова практика устаткувалася на користь визнання принципу абстрактності вексельного зобов'язання, передбаченого Уніфікованим законом, що виправдано в силу пріоритету норм міжнародного

договору.

Окремі науковці посилалися на пріоритет норми ст.4 Закону “Про обіг векселів в Україні”, спираючись на статтю 2 Конвенції про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, яка передбачає можливість обмеження вексельної правоздатності національним законом. Натомість системне тлумачення положень вказаної статті Конвенції показує, що у цій нормі йдеться про обмеження кола осіб, що можуть зобов’язуватися за векселем, правовий режим якого визначений Уніфікованим законом, а не прав суб’єктів господарювання щодо випуску тих чи інших видів векселів. Цивілістичне тлумачення правоздатності (як сукупності прав, а не “црава на право”) та ігнорування категорії господарської компетенції призвело до спотворення положень Уніфікованого закону щодо абстрактності, безумовності вексельного зобов’язання тощо, та досить тривалої протирічливої судової практики. На майбутнє необхідно використовувати господарсько-правовий підхід при вирішенні інших спірних питань у законодавстві та на практиці.

Ще одна група практичних проблем стосується співвідношення норм спеціального вексельного законодавства та норм Господарського та Цивільного кодексів. В судовій практиці стало прийнятим субсидіарне застосування норм ЦК України до норм ГК України. Тлумачення вексельного законодавства як підгалузі цивільного, що передувало прийняттю ГК та становленню практики його пріоритетного щодо ЦК застосування, показало невиправданість на практиці. Наприклад, судова практика після довгого протирічливого періоду відмовилась від стягнення інфляційних сум за час прострочення виконання, трьох процентів річних від простроченої суми, передбачених ст.625 ЦК України за порушення грошового зобов’язання, зупинившись суто на здійсненні стягнень, що передбачені Уніфікованим законом. Це свідчить на користь самостійності галузі господарського права та вексельного права як його підгалузі, що за існуючим визначенням включає, попри інші, низку самостійних інститутів, не обтяжених субсидіарним застосуванням загальногалузевих норм.

Становлять інтерес особливості правового режиму векселів, що сформувалися в зарубіжному законодавстві у сучасний період.

У США вексель відноситься до оборотних документів, правовий режим яких визначається розділом 3 «Оборотні документи» ЄТК США. Одночасно, в ЄТК міститься також розділ 8 «Інвестиційні цінні папери», і якщо вексель є цінним папером, його обіг регулюється розділом 8, а не розділом 3, навіть якщо він відповідає вимогам розділу 3. Таким чином, можна говорити про два види векселів, врегульованих ЄТК - оборотні документи і інвестиційні цінні папери. У континентальній системі права їхніми аналогами є векселі, використовувані в розрахунках, і векселі, що обертаються на фондовому ринку. До розрахункових відносять комерційні (товарні) цінні папери, до фондових - цінні папери, що посвідчують фінансові інвестиції.

Норми УВЗ допускають випуск як того, так і іншого виду векселів, так само як і трансформацію в процесі життєдіяльності одного виду векселя в інший.

У залежності від способу легітимації управомоченої особи векселі поділяються на ордерні, іменні і пред’явницькі. За ордерним векселем право на одержання платежу має особа, поійменована в документі, або інша особа за його наказом, за іменним векселем - тільки особа зазначена у векселі, за векселем на пред’явника - будь-який пред’явник документа.

Присутність у вексельному обігу векселів на пред’явника у континентальному законодавстві прямо не оговорено, але судова практика визнає можливість їх існування. УВЗ вимагає вказівки у векселі найменування того, кому чи наказу кого має бути зроблений платіж, але містить і інститут бланкового індосаменту. Це означає, що поява у вексельному обороті векселів на пред’явника не суперечить УВЗ.

У праві Англії і США оборотними документами визнаються тільки ордерний вексель і на пред’явника, у комерційній же практиці допускається виставляння також іменного векселя, що

випикується на ім'я визначеної особи з застереженням “не наказу” чи іншим рівнозначним формулюванням, що також визнаються оборотними документами, хоч їх оборотоздатність має обмеження.

Подібна практика спостерігається і в Україні, однак остаточно не сформувалася, що виявляється в прийнятті суперечливих судових рішень. Поряд має місце обмежене розуміння векселя в класичній формі, детально регламентованій в Женевських конвенціях 1930. р., і відмова в праві на існування інших видів векселів чи інших форм їх функціонування, ніж передбачені УВЗ, незважаючи на те, що УВЗ допускає таку можливість. Тим самим штучно обмежуються фінансові можливості суб'єктів підприємницької діяльності і гарантована Конституцією України свобода підприємницької діяльності.

Передбачена Законом України «Про обіг векселів в Україні» заборона на випуск фінансових векселів могла б бути виправдана у перехідний період, але на практиці в умовах пріоритету міжнародно-правових норм вона не спрацьовує, фінансові векселі фактично існують, а державне регулювання їх обігу на фондовому ринку не здійснюється.

До того ж у вітчизняному законодавстві основна увага приділяється державному регулюванню обігу емісійних цінних паперів, до яких за визначенням не потрапляють ордерні цінні папери та на пред'явника.

Подальший розвиток правового регулювання обігу векселів у сфері господарювання вимагає більш ґрунтовної теоретичної проробки питань правової природи, поняття і види векселя.

У сучасний період вексель у сфері господарювання має складну фінансово-господарську сутність, обумовлену тим, що вексель як фінансовий інструмент використовується як на товарному, так і на фондовому ринку. У першому випадку він опосередковує розрахункові відносини, у другому - інвестиційні. У зв'язку з цим правова природа векселя як грошового цінного паперу також має подвійний характер - розрахункового цінного паперу і фондового цінного паперу, де перший опосередковує кредитно-грошові відносини на товарних ринках, а другий - інвестиційні відносини на фондовому ринку.

Таким чином, вексель розглядається як документ, що посвідчує конкретні відносини в реальному секторі, який у разі виходу на фондовий ринок набуває подвійної природи і розглядається також як майно, що обертається на фондовому ринку в якості товару.

В іншому разі векселі можуть обертатися на товарних ринках суто як розрахункові цінні папери або на ринку цінних паперів як фондові цінні папери. В першому випадку вексель є реальним майном, оскільки виступає як покритий цінний папір, що оформляє грошовий борг за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги (товарний вексель). В другому випадку вексель не має покриття і є, відповідно, фіктивним майном (фінансовий вексель).

Слід підкреслити необхідність послідовного врахування правової сутності векселя як у законотворчості, так і господарській практиці, що має сприяти правильному вирішенню численних колізійних питань. Пропонується наступне удосконалення законодавчого визначення поняття векселя: «цінний папір розрахункового та/або інвестиційного призначення, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю)”.

Доцільним буде виокремлення в законі двох видів векселів - товарного і фінансового. З урахуванням визначення фінансового векселя як фіктивного майна запропоновано передбачити у Законі “Про обіг векселів в Україні” пряму заборону використовувати його у розрахунках за договорами про поставку товарів, виконання робіт, надання послуг.

У науково-практичній думці прийнято відносити вексель суто до ордерних цінних паперів. Натомість вексель, як і більшість цінних паперів, обертається вільно і може в процесі

обігу видозмінювати свою правову форму, почергово набуваючи форми ордерного, іменного чи на пред'явника Ордерний вексель передається по оборотному індосаменту, іменний - по безоборотному, а вексель на пред'явника - у порядку цесії за угодами купівлі-продажу тощо, у т.ч. угодами, що укладаються за результатами здійснення публічно-правових процедур (конфіскації, визнання банкрутом тощо). При цьому особи, що наносять на вексель ордерний індосамент, несуть солідарну відповідальність по вексельному зобов'язанню, у інших випадках така відповідальність не настає. Така класифікація має важливе значення для впорядкування вексельного обігу (реєстрації операцій з векселями, тощо), тому її доцільно закріпити в Законі "Про вексельний обіг в Україні".

Сучасному етапу розвитку вексельних відносин в Україні характерні різноманітні види вексельних операцій, які може бути згруповано наступним чином: 1) залежно від суб'єктного складу: а) операції, що пов'язані з видачею і погашенням векселів; б) операції, що пов'язані з обігом чужих векселів, які отримані у розрахунках; 2) залежно від сфери обігу: а) оплата товарів і послуг; б) надання короткострокових кредитів; в) повернення раніше отриманих позичок; г) оформлення боргових відносин між банками; д) короткострокове інвестування капіталу з метою отримання доходу; е) кредитування під заставу векселів чи їх дисконт;) залежно від різновиду платіжно-розрахункового обслуговування клієнтів банками: а) дисконт векселів; б) вексельне кредитування; в) експортно-імпортні операції; г) розрахунки з державним бюджетом.

На сьогодні існує формальна багатоманітність вексельних відносин, що обумовлює трансформацію векселя у процесі обігу з одного виду документа в інший. Зокрема, вексель може набувати наступних правових форм: кредитно-розрахункового документа у відносинах векселедавця і векселедержателя, індосата і індосанта; фінансово-інвестиційного документа як товару у відносинах інвесторів на ринку цінних паперів між собою та з торговцями цінними паперами; виконавчого документа у разі здійснення на ньому виконавчого напису нотаріусом; платіжного документа у відносинах

векселедержателя і платника; боргового документа у разі втрати векселем "вексельної сили". Вексель як фінансово-інвестиційний документ, у свою чергу, може виступати в якості заставного майна за договорами застави, товару за договорами купівлі-продажу тощо.

Відповідно, до векселя на різних етапах його обігу застосовуються різноманітні законодавчі акти: УВЗ, Закон "про обіг векселів в Україні", Закон "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні", Декрет КМУ "Про систему валютного регулювання і валютного контролю", Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті та території України, затверджене Постановою Правління НБУ, Інструкція НБУ "Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті" тощо.

Це дозволяє провести класифікацію вексельних операцій за їх правовим режимом на операції з векселем як: кредитно-розрахунковим документом; фінансово-інвестиційним документом; виконавчим документом; платіжним документом; борговим документом.

Така класифікація необхідна для впорядкування правозастосовчої практики та подолання правозастосовчого різнобою у випадках колізій між нормами про грошові зобов'язання, цінні папери та борги.

У разі колізії норм вексельних законів чи інших законів про цінні папери та законодавства про безготівкові розрахунки, переказ грошей, валютні операції тощо застосовуються норми вексельних законів, за законодавством про цінні папери (векселі) слід визнавати пріоритет. Цей порядок буде доцільним закріпити у кодифікаційному акті.

Зокрема, запропоновано доповнити статтю 163 ГК України пунктом 5 наступного змісту: «Законодавство про грошові відносини у сфері господарювання має пріоритет перед загальногосподарськими та цивільно-правовими нормами щодо боргових відносин, а законодавство про цінні папери - перед законодавством про гроші». Доцільність такого кроку

підтверджується досвідом кодифікації правового регулювання вексельних відносин у зарубіжних країнах. Наприклад, у ЄТК США на векселі поширюється дія норм, розміщених у декількох розділах: розділі 4 «Банківські депозити й інкасові операції», що встановлює правовий режим грошових документів, розділі 3 «Оборотні документи», розділі 8 «Інвестиційні цінні папери». У випадку колізії приписи розділу 4 мають пріоритет перед приписами розділу 3, а приписи розділу 8 пріоритетом перед приписами розділу 4. Документ, що є цінним папером, регулюється розділом 8, а не розділом 3, навіть якщо він відповідає вимогам розділу 3. Розділ 3 і розділ 8 не застосовується до грошей.

Сучасне вексельне зобов'язання у сфері господарювання має публічний характер, оскільки розгортається у публічному просторі фондового ринку (у будь-якому разі після видачі векселя його подальший обіг не залежить від волі векселедавця та інших осіб, що передали вексель далі). З урахуванням цього необхідним є нарощення публічно-правового регулювання вексельного ринку. Для збалансованої реалізації приватних і публічних інтересів у цьому секторі економіки доцільним буде впровадження у законодавство наступних положень.

Необхідно поширити на векселі існуючий порядок обліку руху іменних цінних паперів шляхом внесення змін у Реєстр власників іменних цінних паперів. З урахуванням гнучкої системи видозміни правової форми векселя з ордерного на іменний або на пред'явника та існування практичних потреб і організаційних можливостей запровадження такого обліку на базі професійної діяльності з реєстрації власників іменних цінних паперів, доцільним буде запровадити внесення до Реєстру відомостей про зміну власника за будь-якими вексельними операціями, відповідно з виключенням з назви Реєстру слова «іменних». Це посприє попередженню зловживань, пов'язаних з правом розмноження екземплярів і копій векселів, що можуть приймати відокремлену участь у обігу, з недійсністю закреслених індосаментів для уникнення солідарної відповідальності, можливою відмовою в поверненні оплачених векселів з недобросовісним використанням їх для подальшого обігу тощо.

З урахуванням кредитного характеру вексельного грошового зобов'язання невинуватою є законодавча норма, згідно якій основне зобов'язання, щодо якого у договорі передбачено вексельну форму розрахунків, припиняється видачею векселя, а не реальною оплатою за договором, здійсненою у формі вексельного платежу або ж іншим чином у разі неможливості останнього. Слід підкреслити практичну невинуватість ситуацій, коли факти неотримання вексельних платежів призводять до збитків векселедержувачів та індосатів, натомість зарахування вексельних сум до їх валового доходу та оподаткування давно відбулося. З урахуванням цього пропонується останнє речення ст.4 Закону України «Про вексельний обіг в Україні» викласти в редакції: «у разі видачі (передачі) векселя відповідно до договору грошові зобов'язання щодо платежу за цим договором припиняються з моменту виконання грошових зобов'язань щодо платежу за векселем».

Слід підкреслити доцільність правової норми щодо видачі векселів, які використовуються у розрахунках, лише для оформлення грошового боргу за фактично поставленими товарами, виконаними роботами, наданими послугами. Зазначено невинуватість ситуацій, коли непокриті векселі використовують у розрахунках в обхід цієї норми, спираючись на норми УВЗ щодо абстрактності вексельного зобов'язання. Натомість норма про покриття не протирічить УВЗ, про що свідчать у т.ч. вимоги щодо покриття розрахункових (комерційних) векселів у зарубіжному законодавстві, наприклад, у розділі II книги У Комерційного кодексу Франції. Для подолання негативних тенденцій запропоновано запровадити порядок державної реєстрації випуску розрахункових векселів, що має здійснюватися у явочному порядку, з метою забезпечення державного контролю дійсності підстав виникнення вексельних зобов'язань. У Законі «Про обіг векселів в Україні» доцільно передбачити право використання векселів у розрахунках лише за умови державної реєстрації їх випуску. Це сприятиме також попередженню випуску в обіг векселів за підробленими документами, векселів фіктивних

фірм тощо.

Вексель як товар є особливим видом майна, що має фіктивний характер, у зв'язку з чим велике значення має питання його ліквідності, і воно гостро стоїть в умовах нерозвинутого фондового ринку, характерного для економіки України даного етапу. Пропонується передбачити в Законі "Про обіг векселів в Україні" обов'язок векселедавця щодо підтримання розміру активів на рівні, не нижчому за розмір власних вексельних зобов'язань, та закріпити у ГК України наступну норму: "Якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів векселедавця векселедавця виявиться меншою від суми вексельних зобов'язань за виданими ним векселями, товариство підлягає ліквідації".

^ Доцільною буде також заборона випуску нових векселів суб'єктами господарювання, щодо яких мають місце протести у неплатежі векселів, що перебувають у обігу.

Господарсько-правове забезпечення ліквідності векселя зробить реальною можливість використання векселів в якості вкладу в статутний фонд. Ця заборона викликає сьогодні спори і виглядає не виправданою через практичні потреби щодо наповнення статутного фонду будь-яким ліквідним майном.

Практика застосування вимог УВЗ та Закону України "Про обіг векселів в Україні" щодо форми векселів, зокрема, щодо підпису векселя, свідчить про недоцільність законодавчої вимоги щодо обов'язковості підпису на векселі головного бухгалтера, окрім керівника чи уповноваженої ним особи. З одного боку така вимога ставить головного бухгалтера в не виправдано обтяжливе становище, оскільки згідно УВЗ кожний, хто поставив свій підпис на переказному векселі як представник особи, від імені якої він не був уповноважений діяти, сам зобов'язаний за векселем. З іншого відсутність його підпису на векселі не може тягти правових наслідків, адже згідно УВЗ вексель підписує особа, яка його видає (трасант), і для висновку про те, що підпис юридичної особи на векселі є, може бути достатньо наявності на ньому печатки. Для порівняння, можна навести відповідну норму з Комерційного кодексу Франції, де останнім реквізитом векселя зазначається підпис особи, що видала вексель і називається векселедавцем. Цей підпис робиться або від руки, або іншим нерукописним способом. Запропоновано закріпити подібну норму в Законі України "Про обіг векселів в Україні".

Потребує удосконалення порядку використання векселів у зовнішньоекономічній діяльності, а саме: з метою удосконалення застосування векселів у здійсненні імпорتنих операцій запропоновано в Законі України «Про обіг векселів в Україні» внести норму, за якою початком відліку законодавчо встановленого терміну поставки товару у процесі здійснення резидентами України імпорتنих операцій із застосуванням вексельної форми розрахунку є наступний календарний день після дати виставлення векселя на користь постачальника продукції (робіт, послуг); передбачити можливість здійснення нерезидентом індосаменту векселя на користь іншого нерезидента лише відповідно до вимог законодавства тих країн, до яких належать ці нерезиденти; спростити процедуру і скоротити строки надання індивідуальної ліцензії Національним банком для проведення операцій з векселями у зовнішньоекономічній діяльності.

Існують проблеми також у процесуального порядку опротестування векселів та примусового стягнення платежів та шляхи їх подолання. Не зважаючи на приєднання до Женевських конвенцій та прийняття низки нормативних актів, що регулюють вексельні відносини в Україні, зокрема, Закону України "Про обіг векселів в Україні", низка проблем все ще залишається неврегульованою. Для подолання негативного стану впровадження вексельного обігу в Україні необхідно належно гарантувати швидкоплинність і суворість вексельного стягнення.

Потребує нормативного забезпечення процедура спрощеного судочинства, зокрема, без права відповідача на опротестування для перенесення розгляду вексельної справи до загального цивільного судочинства.

Не повинно бути відмови у забезпеченні вексельного позову. В тому числі, необхідно передбачити обов'язковий арешт майна відповідача, якщо він не висунув суттєвих заперечень. Такими можуть бути повідомлення про підробку підпису або про сплату вексельного боргу.

Необхідно встановити стислі строки розгляду вексельних спорів у першій та апеляційній інстанції та впровадити попереднє виконання судових рішень, тобто виконання судових рішень до сплину терміну оскарження рішення апеляційної інстанції і вирішення справи у касаційній інстанції.

Висновок: для упорядкування господарської практики в питаннях обігу векселів слід дотримуватись концепції вексельного права як підгалузі господарського права, реалізації якої буде слугувати запропоноване удосконалення законодавства за вищезазначеними напрямками.

РЕЗІЮМЕ

В статье рассмотрен генезис правового регулирования обращения векселей в сфере хозяйствования, проанализированы особенности правового режима векселей за зарубежным законодательством современного периода, исследованы сложности становления вексельного законодательства в независимой Украине и обоснованы направления его совершенствования.

SUMMARY

In clause the genesis of legal regulation bill is considered, the features of a legal mode of the bills behind the foreign legislation of the modern period are analysed, are investigated complexity Installations of the bill legislation in independent Ukraine and the directions of his(its) improvement are proved.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Барац С.М. Курс вексельного права. - СПб: Т-во «Общественная польза», 1893. -336 с.
2. Гордон В.М. Вексельное право: сущность векселя, его составление, передача и протест. - Харьков: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1926. -С. 75-92.
3. Демківський А.В. Вексельний обіг в Україні: Навч. посіб. - К.: Віра - Р, 2003. - 505 с.
4. Єфімов О. М. Правовідносини в сфері обігу векселів: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. - К., 2005. - 20 с.
5. Кузнецова Н.С., Назарчук І.Р. Ринок цінних паперів в Україні: Правові основи формування та функціонування. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 525 с.
6. Мігус І. П. Вексельний обіг на фондовому ринку України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 08.04.01 / Нац. наук, центр "Ін-т аграр. Економіки". - К., 2004. -21 с.
7. Мороз Ю.Н. Вексельное дело. - К.: Наук, думка, 1996. - 470 с.
8. Подцерковний О.А. Організаційно-правові основи розрахункових відносин у господарському комплексі України: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України. Ін-т екон.-правов. дослідж. - Донецьк, 1999. - 20 с.
9. Рукавишникова И.В. Гражданско-правовая природа векселя: Дис... канд. юрид. наук. - М., 2002. - С. 86.
10. Цитович П.П. Курс вексельного права. - К.: Типография И.Н.Кушнерева и К., 1887. - 336 с.

Надійшла до редакції 12.04.2009 року